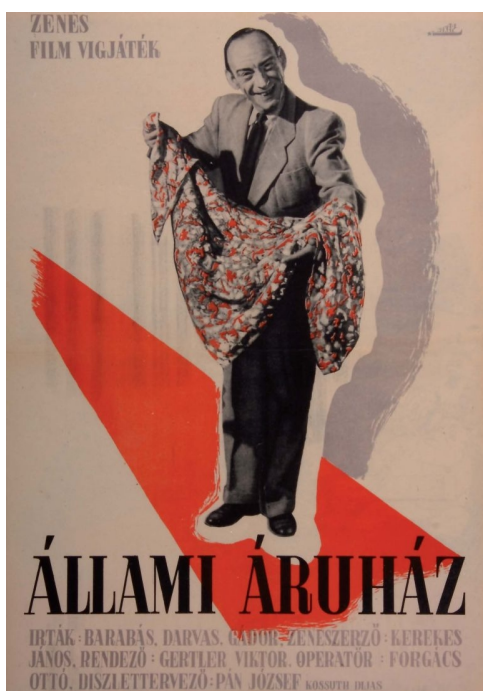

Gertler Viktor filmterve az Állami Áruházról ^[1]

„A film eszmei mondanivalója a szocialista kereskedelemnek a régi kapitalista kereskedelemtől való szöges eltérését mutatja be. Azt, hogy a mai kereskedelem célja a dolgozóknak legmesszebbmenő kielégítése minőség és mennyiség tekintetében egyaránt, szemben a kapitalista kereskedelem célkitűzéseivel, amely a dolgozók érdekeit figyelmen kívül hagyva, kizárólag a maga minél nagyobb hasznát nézte. Ezen belül rámutat a film államunk iparának erőteljességére és arra, hogy a dolgozók nyugodtan bízhatnak iparunk termelőképességében, és hogy a dolgozók szilárdan bíznak népi demokráciánkban.”

Bevezető

Az ötvenes évek első felének magyar filmgyártását a hatalmat frissen megszerző kommunista politikai vezetés irányította. Az 1948-1949-es államosítást követően a filmipar minden területe - a sztálini szovjet mintának megfelelően - központosított rendszerben működött. Ebben az erősen ellenőrzött környezetben alakultak ki a korszak meghatározó filmtípusai - melyeket nem nevezhetünk a klasszikus értelemben vett műfajoknak - a termelési-film, a szabotázsfilm és az ideológiával áthatott történelmi film.

A kosztümös életrajzi filmekben a korszak álforradalmi szellemisége és a hősi múlt között húzott, erőltetett párhuzam áll a középpontban. A szabotázsfilmek a bűnügyi történetek elbeszélés módját használják, központi elemük a régi rendszert szolgáló, vagy a nyugatról érkező „ellenség” leleplezése és megbuktatása. A termelési-film legfőbb feladata a termelési propaganda terjesztése, a munkaversenymotívum hangsúlyozása, és a példaképteremtés többnyire könnyed stílusban előadva. A későbbiekben ezek az alaptípusok közelítettek egyre inkább műfaji filmekhez, melyekről ebben az időben még nem beszélhetünk, annak ellenére, hogy az 1953-ban elinduló lassú demokratizálódás hatása már a filmszakmában is kezdte éreztetni a hatását. Ebből a szempontból érdekes helyzetet jelez az 1952-ben forgatott és 1953. január 23-án bemutatott *Állami Áruház* c. film, mely korát megelőzve a propaganda mellett fontos szerepet szentelt az önfelédtt szórakoztatásnak is. Részben ennek köszönhető példátlan sikere, 1957. december 31-ig összesen 4 millió 325 ezren látták a filmet - amit akkoriban csak a *Civil a pályán* tudott lekörözni 4 millió 766 ezres nézőszámával - a filmgyárat vidéki mozik százai zaklatták újabb és újabb kópiákért.

Az eredetileg színpadra íródott alkotást, *Kerekes János* operettjét, nagy sikerrel játszották a Fővárosi Operettszínházban, így jött az ötlet, filmet kell belőle készíteni. A forgatókönyvet *Barabás Tibor*, *Darvas Szilárd*, *Gádor Béla* - a korban ismert írók jegyezték, a dramaturg *Halász Péter* volt. A rendező *Gertler Viktor* az *Ütközet békéjében* és a *Becsület és dicsőség* című - esztétikailag erősen vitatható színvonalú - munkáival már igazolta feltétlen ideológia- és rendszerhűségét, ugyanakkor a szórakoztatás mestere is volt. A forgatókönyvön is változtatott, mert Révai Dezső, a Filmgyár igazgatója szerint a színdarab nem volt eléggé osztályharcos. A filmterv meg is felelt a korabeli elvárásoknak, de a végeredmény mégsem egy lecsupaszított termelési vigjáték lett. Talán azért sem, mert némiképp elterelte a figyelmet a napi valóságról. A forgatás éve 1952, a magyar gazdaság és társadalom legsötétebb időszakai közé tartozott: a lakosság legnagyobb része a szó legszorosabb értelmében éhezett, az áruhiány akuttá vált. Gertler Viktor filmterve a valójában a nem létező idilli boldogságot akarja bemutatni, de nála mégsem a direkt propaganda dominál. Mint filmtervében írja: „A film műfaja zenés vigjáték, amelyen végigvonul a derű és az optimizmus, amely boldog és szabad életünkből természetesen fakad. A film meséje, a környezet, amelyben játszódik, az egész téma, rendkívül alkalmas a zenének széles szerepeltetésére, ezért anélkül, hogy a zenés vigjáték műfaját megtörné, olyan helyeken, ahol a cselekményből fakadóan reális lehetőségek vannak a zene elhelyezésére, mindenütt bőven kívánok élni a zenei lehetőségekkel.”

Miről szól végül is a film? 1952 nyarát írjuk, a néhány éve még magánkézben lévő áruházak már állami tulajdonban vannak. A város legszebb áruházába, a Diadal Állami Áruházba, ahol még a reakciós Dancs Frigyes az igazgató, több hónapos politikai továbbképzés után visszatér a jóképű, fiatal Kocsis Ferenc. Kocsis nem fogadja el az irodai állást, hanem eladó lesz a női konfekció osztályon. Észreveszi, hogy az áruház varrodája Dancs utasítására túl rövidre szabott zakókat és túl egyszerű női ruhákat gyárt. Ilonkával, aki a ruhákat tervezi, össze is vitatkoznak, de a két fiatal hamarosan szerelemre lobban egymás iránt.

Kocsis komoly összetűzésbe kerül Dancssal, aki ezért feljelenti őt a minisztériumban, Kocsist azonban megrovás helyett igazgatónak nevezik ki Dancs helyére. Új idők köszöntenek az áruházra, melyet egy váratlan fordulat zavar meg: az Amerika Hangja Rádió bemondja a rémhírt, hogy másnap bevonják az - akkor legnagyobb címletű - 100 Ft-os bankjegyeket, amelyek reggeltől nem érnek semmit. A rémhírnek felülő lakosság megrohanja az üzleteket. Dancs áruhiányra számítva feketezés céljából felvásárlást indít meg, ehhez rokonait és barátait is igénybe veszi.

Az áruházban elszabadul a pokol, a tömeg válogatás nélkül mindent összevásárol, a raktárkészlet gyors ütemben fogy. Mindent eladnak, még az évek óta a pincében porosodó árucikkeket is. Kocsis már majdnem bezárja az áruházat, amikor az utolsó pillanatban érkező, áruval megrakott teherautók megmentik a helyzetet. A sok új áru láttán a felvásárlási láz pillanatok alatt véget ér, Dancs és az egész feketéző társaság pedig lebukik.

A délutáni rémálom alatt összeeszt Kocsis és Ilonka is kibékülnek, majd a tetőterasz szélén, lenézve a városra egy csókkal indulnak a boldog jövő felé.

Ebből a rövid összefoglalóból is kiderül, hogy a film nem szakít radikálisan a korábbi gyakorlattal, nincs arról szó, hogy valamiféle rendszerbírálatot fogalmazza meg, ugyanakkor újító nézőpontot használ. Gertler Viktor filmjében lényegében feje tetejére állítja a munkaverseny ábrázolását, az áruházban ugyanis nem a dolgozók versenyeznek, hanem a rémhíreknek bedőlő vásárlók, hiszen a termelési munkaversenyek sztahanovista hőseit nem lehetett kifigurázni, a „fogyasztásban-versenyzőket” viszont helyes volt gúny tárgyává tenni. A kortárs néző így felszabadultán és büntetlenül nevetgetett a komikus helyzeteken, melyek azért végső soron a korszak jelszava, a „verseny” köré szövődtek.

A film nagy színészeket vonultat fel még a mellékszerepekben is, bár ez nem volt a rendezői elképzelés része, ám tény, hogy a film legnagyobb alakítását nem a főszereplő Gábor Miklós, hanem Glauziusz bácsi, azaz *Feleki Kamill* „hozta”. Az *Egy dunaparti csónakházban* slágere mellett az ő *Nem lesz szolgál a kusunokám* dala lett az év nagy zeneszáma.

Az áruházi jelenetek az azóta lebontott Úttörő Áruházban és az Újpesti Áruházban készültek. A külső felvételeknél nagy hangsúlyt fektettek rá, hogy a háborús károk ne látszódnak, azonban a lebombázott Erzsébet híd maradványai egy pillanatra így is felbukkannak.

Az *Állami Áruház* megítélése változó, hiszen a propaganda és vígjáték határán mozog, egyesek számára az ideológia feltétlen követése sugárzik belőle, míg más vélemények szerint a születő bohózat előfutárának tekinthető, mely humorával már kilógott a korszak tucatfilmjei közül, és megágyazott a rendszerrel szembeni tényleges kritikát megfogalmazó későbbi alkotásoknak.

Forrás

Rendezői elképzelés az »Állami Áruház« című filmhez

A film eszmei mondanivalója a szocialista kereskedelemnek a régi kapitalista kereskedelemtől való szöges eltérését mutatja be. Azt, hogy a mai kereskedelem célja a dolgozóknak legmesszebbmenő kielégítése minőség és mennyiség tekintetében egyaránt, szemben a kapitalista kereskedelem célkitűzéseivel, amely a dolgozók érdekeit figyelmen kívül hagyva, kizárólag a maga minél nagyobb hasznát nézte. Ezen belül rámutat a film államunk iparának erőteljességére és arra, hogy a dolgozók nyugodtan bízhatnak iparunk termelőképességében, és hogy a dolgozók szilárdan bíznak népi demokráciánkban.

A film műfaja zenés vígjáték, amelyen végigvonul a derű és az optimizmus, amely boldog és szabad életünkből természetesen fakad. A film meséje, a környezet, amelyben játszódik, az egész téma, rendkívül alkalmas a zenének széles szerepeltetésére, ezért anélkül, hogy a zenés vígjáték műfaját megtömré, olyan helyeken, ahol a cselekményből fakadóan reális lehetőségek vannak a zene elhelyezésére, mindenütt bőven kívánok élni a zenei lehetőségekkel. Mindenütt, ahol nem öncélúan kerülne a zene a filmbe, pl. tehát amikor próbálnak, vagy egy vidám vasárnap felszabadult, derült hangulatában, vagy a szerelmespár egyes jeleneteinél, ahol az érzelmek hőfoka természetessé teszi a zenében való kifejezést, mindenütt bővérűen kívánom a zenét megszólaltatni. A zenei anyagot közérthető, dallamos, könnyen megtanulható dalokból akarom összeállítani, egyes dalokat kimondottan olyan célkitűzéssel, hogy az közkedvelt tömegdallá váljék.

A műfajból adódik, hogy ott, ahol az ellenség van a színen, a szatíra eszközeivel dolgozom, de gondosan ügyelni kívánok arra, hogy [a] nevetetés és nevetségesség az ellenség veszélyességét ne bagatellizálja el és a gyűlöletessége is világos legyen.

Az egyes figurák megalkotásánál arra igyekszem [!], hogy bár vígjátékról lévén szó, és így komikus figurák komoly teret kapnak a filmben, mégis az eszmei mondanivalót a legnagyobb súllyal hordozó alakok, jó és hiteles megformálásával kikerüljük azt a veszélyt, hogy a filmben a komikusok vonala domináljon. Ezért választottam *Kocsis Ferenc* alakítójának *Gábor Miklóst*, aki színészi képességeinél és sullyánál [!] fogva is, meg tudja adni ennek a figurának azt az erőt és súlyt, amin keresztül az eszmei mondanivaló kellőképpen kifejezésre tud jutni.

A figurát annak ellenére, hogy rajta keresztül jut a darab mondanivalója kifejezésre és így mégis olyanannak képzelem, aki bár komoly és megfontolt, higgadt ember, mégis tele van derűvel, adott helyzetben és esetekben játékos kedvvel, aki szereti az embereket, és akit az emberek szeretnek, aki bízik az emberekből és ezért környezetének fejlődését komoly mértékben tudja elősegíteni. Lendületes ember, a kommunistaakra jellemző akcióképességgel. Olyan ember, aki bár mélyen bízik az emberekből, éberrel figyel az ellenséges jelenségekre és az ellenséggel szemben kemény, határozott és tántoríthatatlan.

Ilonka: Kocsis partnere, kedves, vidám, megnyerő és szeretetreméltó fiatal leány, szakmájában ügyes és nagyon igyekvő. Fiatalságából fakadó túlbuzgalmában, gyakran az intézkedéseket betű szerint veszi, kissé szűk látókörű, akaratos, makacs és lobbánékony természetű, aki azonban teljesen fejlődőképes és apró botladozásai közben tanulja meg, hogy nehéz helyzetben mi a helyes magatartás, és válik Kocsis Ferenc méltó társává.

Dániel: Ennél a figuránál arra való tekintettel, hogy a legnépszerűbb komikus színészünk, *Latabár Kálmán* játssza, különösen gondosan fogok ügyelni arra, hogy ne a megszokott Latabár-trükkök domináljanak, hanem, hogy Latabár egy figurát alakítson, aki nem külsőséges és öncé[ú] játéka miatt nevetségesség, hanem a komikum jelleméből fakad. Ez a figura a régi kereskedőseged jó és rossz tulajdonságait mentette át a mába, de fejlődőképes, becsületes, jószándékú ember lévén, a történet során mindinkább leveti a rossz tulajdonságait és egyre inkább válik tudatosan újítipusú szocialista kereskedővé. Vele ellentétes figura:

Klimkó: Aki a múltból átmentett rossz tulajdonságait ma is jónak érzi, típusa a finomkodó, a nyugati kozmopolita divatot majmoló belvárosi kereskedősegédnek, aki a mai vevőközöniséget némileg félvállról kezeli, görcsösen ragaszkodik ideáljaihoz, és ez gátat szab fejlődésének. Rajta keresztül az ilyen típusú embereket akarjuk neveltségessé tenni, aki el is nyeri méltó büntetését, szerelménél hoppn marad, és a nézők igazságosnak érzik választását, amely nem rá, hanem Dánielre esik. Kettőjük partnere:

Boriska: Ügyes, szorgalmas, nyílteszű elárúsítónő, aki egészséges ösztönrel áll a fejlődőképes Dániel mellé, általában egészségesen él, és nyitott szemmel járva látja meg az egyes akciókban azt, hogy hol van a helye.

Glauziusz: Öreg könyvelő, becsületes, kitűnő szakember, akit a régi világban elnyomtak és hosszú ideig nem veszi észre, hogy a mai élet minden becsületes dolgozó ember számára meghozta a felszabadulást, és amikor szembekerül az új típusú kommunista vezetővel, aki megbecsüli benne becsületességét és szaktudását, az rendkívül nagy hatással van rá, és hatalmas fejlődésnek indul. Kocsis éppen azzal ér el nála nagy hatást, hogy elsősorban benne nem egy elesett öreg munkatársat lát, hanem tudja, hogy becsületes, jó munkás, akire neki szüksége van. Így Glauziusz értékeit teljes egészében fel tudja használni.

Iványiné: Lényegében méretét tekintve egészen kis szerep, de ő képviseli a filmben az állam vezetését és ezért választottam elsőrangú színésznőt, aki kis jelenetben is meg tudja adni a figura súlyát.

Dancs: Régi nagykereskedő, jó szakember, aki igen jól helyezkedik. Még azt is elhiszi magáról, hogy valóban jól dolgozik. Demagóg, önző ember, aki osztályhelyzeténél fogva áll szemben a népi demokráciával. Nem tudatos beszervezett ellenség, de éppen osztálygyökereinél fogva ellenséggé válhat, és válik is adott pillanatban. Veszélyes a tudatos ellenség számára, komoly bázis. [?] A vásárlási láznál ő maga valóban elhiszi az amerikai kacsát, de azt azonnal a maga hasznára akarja kihasználni. A film műfajának megfelelően őt is szatirikusan ábrázolom, de vigyázok arra, hogy veszélyessége világos legyen, és végeredményben a figura gyűlöletes volta is egyértelmű.

Mácai: Ő a tudatos ellenség a filmben, ő az, aki Dancsot felhasználja. Még nem ÁVH ügy, de tudjuk, hogyha a kommunisták ébersége nem figyel fel rá idejében, nyilvánvalóan komoly kártevővé válhat.

A film legfontosabb fordulópontjai azok a jelenetek, ahol Kocsis ütközik Dancsossal. Az első összecsapásnál már világosan látjuk a két ember szembenállását. Az első ilyen összecsapás a félreértelmezett újítások körül tör ki, a második akkor, amikor Kocsis igazgató lesz. A százfórintos ügynél pedig az összecsapás kiéleződik, és ettől kezdve látjuk Dancs teljes arculatát, és ugyanakkor megismerik Kocsist, aki a kellő helyzetben ütőképes, határozott és az ellenséggel szemben kérelhetetlen ember.

Ennél a filmnél a tömeg megjelenítése különösen fontos. A film első jeleneteiben, ahol az általános áruházi élet kerül a néző elé, a reális életnek megfelelő formában jelennek meg a figurák. A pániknál azonban a tömegnek külön-külön arca van. Látnunk kell, hogy az áruházat a reakció rohanja meg, és a tömegben megmutatkozó munkásokon keresztül látnunk kell a munkásosztály állásfoglalását, a reakció akciójával kapcsolatban. A reakciós tömeg ábrázolásánál épp úgy, mint egyes ellenséges figuráknál, a szatíra eszközeit kívánom használni, megint úgyelve arra, hogy ez az ellenség veszélyességét ne tegye semmivé.

A tömeg és a háttér rendezésére és mozgatóására a film színhelyének és történetének megfelelően, különös gondossággal kívánok ügyelni arra, hogy élő, mozgalmas és kifejező legyen, mai életünknek megjelenítésének hű tükré.

A díszletekről csak annyit, célkitűzésem olyan díszleteket használni, amely előremutat, amely megmutatja, hogy milyennek szeretnénk áruházainkat látni.

Budapest, 1952. szept. 15.

Gertler Viktor

filmrendező

Jelzet: MNL OL XXXIX-I-1-a (74. d.) - Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Vállalatok, Magyar Filmgyártó Vállalat, Általános iratok. - Másolat.

Címkék:

[film](#) ^[2]

[1950-es évek](#) ^[3]

Kiadás: 15. évfolyam (2015) 6. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/kuriozumok/gertler_viktor_filmterve_az_allami_aruhazrol.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/kuriozumok/gertler_viktor_filmterve_az_allami_aruhazrol.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/film>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/1950-es-evek>